

ВПЛИВ М. МАКСИМОВИЧА НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В. НАУМЕНКА

Період другої половини XIX – початку XX ст. в історії України характеризується піднесенням боротьби українського народу проти соціального і національного гніту з боку самодержавства. Це час утвердження ідеї відродження українського народу, його національної самосвідомості, мови, культури, освіти, школи. Така концепція нації стала однією з головних у діяльності нового соціального прошарку – інтелігенції, представники якої, гуртуючись у просвітницькі організації, піднімали освітній рівень українського народу, тим самим сприяючи розвитку українського суспільства. У цей час почалося розмежування педагогічної думки за типом світоглядних позицій. Одним з тих, хто володів новим світоглядом, обумовленим етнографічно-культурницькою парадигмою, був Володимир Павлович Науменко (1852-1919) – вчитель і методист, редактор і видавець, вчений і політик, активний громадський діяч.

Аналіз діяльності В. Науменка як журналіста, редактора та видавця має місце у дослідженнях істориків Ю. Дзеджули, І. Павлюк, М. Палієнко, Є. Панкової. Наукові здобутки вченого частково подані в історичних розвідках О. Рибалка та І. Усенка. Однак, у працях сучасних дослідників не достатньо уваги приділено формуванню світоглядних переконань В.П. Науменка, вихованню його наукової спрямованості, розвитку дослідницького потенціалу діяча. Тому метою даного дослідження є висвітлення та частковий аналіз впливу особистості М. Максимовича на формування В. Науменка як науковця та пошукувача.

Народився Володимир Павлович Науменко 7 липня 1852 року в Новгород-Сіверському, в родині учителя Павла Осиповича Науменка. На початку 60-х років XIX ст. родина Павла Осиповича Науменка переїхала до Києва на постійне проживання. У жовтні 1861 р. Володимир був зарахований до першого класу Київської 2-ої гімназії, де він навчався до 1868 р. [14, 41]. Гімназійна освіта значною мірою вплинула на професійну орієнтацію В. Науменка. Адже загалом російська класична гімназія за змістом освіти була суто гуманітарною. Значна лінгвістична підготовка, поглиблене вивчення літератури та історії – цей комплекс наук носив не лише гуманітарний, але й, перш за все, гуманістичний характер, адже гімназію закінчували широко освічені люди, які володіли іноземними мовами, були знайомі зі світовою класичною культурою.

У гімназії Володимир Науменко зарекомендував себе одним з найкращих учнів. У колі його інтересів переважали предмети літератури, історії, музики. По закінченню гімназії Володимир Науменко отримав потужну філологічну та історичну освіту, що і зумовило його яскраво виражену гуманітарну спрямованість.

У 1868 р., коли Володимирі щойно виповнилося 16 років, він вступив

вільним слухачем до Університету Св. Володимира. Через рік його було зараховано до складу студентів слов'яно-російського відділення історико-філологічного факультету.

Заснування у 1834 році Університету Св. Володимира призвело до того, що інтелектуальний центр України перемістився із Харкова до Києва. Першим ректором нового університету в Києві став Михайло Олександрович Максимович – українець із козаків, професор Московського університету, автор досить повного і систематичного дослідження «Малороссийские народные песни» (1827).

Це був справжній учений-енциклопедист широкого діапазону – історик, літературознавець, фольклорист. Його збірки українських пісень мали велике значення в розвитку і становленні не одного покоління українських діячів. «Збірники Максимовича, – писав дослідник 30-х років ХХ ст. В. Гнатюк, – грало якусь фатальну роль, показавши читачам, що шукали поезії за кордоном, у Байрона, Макферсона, поетичну, співучу Україну, що в ній чи коло неї вони жили й її краси не добачали. Перший збірник Максимовича 1827 року притяг увагу такого рафінованого читача, як Пушкін («Я обираю пісні Максимовича»); Гоголь пише з приводу нього відому статтю «О малороссийских песнях» (1833), Куліш ще гімназистом за останні гроші купує цей збірник у букініста в Новгород-Сіверському; Олександр Гроза, перебуваючи в Виленському університеті, власною рукою переписав в окремий зшиток усі пісні з Максимовичевого збірника» [1, 210; 6].

Під впливом збірок М. Максимовича формувався національний світогляд П. Куліша, М. Костомарова. На благодатний ґрунт впала творча спадщина ученого-етнографа і в житті В. Науменка.

Упродовж навчання Володимир Науменко бере активну участь у студентських диспутах, проголошуючи на них яскраві промови, заглиблюється у вивчення літератури, історії, фольклору. Інтерес до історії та етнографії України був одним з визначальних чинників формування національного світогляду В. Науменка та інших студентів університету періоду кінця ХІХ ст.

Уже на перших заняттях В. Науменко зробив висновок, що для слухання серйозних лекцій потрібні навички, а результативне навчання потребує крім відвідування лекцій ще й самостійної роботи. Майбутній учений усвідомив необхідність критичної, вільної думки для справжньої науки.

Перші спроби самостійних наукових досліджень, зокрема, в галузі етнографії, Володимир робить під впливом уже колишнього ректора Київського університету Михайла Олександровича Максимовича. Їхнє спілкування носило і професійний, і особистий характер. Володимира Науменка як одного з кращих студентів було рекомендовано стати репетитором сина Михайла Олександровича – Олексія. Він старанно виконував свої обов'язки. Характер, зміст і результати такого наставництва виразно проявились у листуванні з М. Максимовичем: «З Альошею я

продовжую займатись і дуже задоволений заняттями, так як я бачу бажання займатись у ньому самому. За ці три тижні в оцінках по журналу не було ні одного поганого балу» [12, арк. 1].

Таке спілкування мало велике значення для молодого студента. Адже ім'я М. Максимовича було легендою серед студентської молоді. У своїх наукових пошуках Володимир Науменко звертався до М. Максимовича за порадами, високо цінуючи його авторитет і досвід. У листі від 4 листопада 1872 р. студент В. Науменко так писав до М. Максимовича: «Я розраховував користуватися Вашим керівництвом при написанні дисертації... Будьте такі добрі, напишіть мені усі джерела, якими я міг би скористатися для написання твору про Київське міщанство...» [13, арк. 1]. Відомий учений виконав прохання студента, і вже в наступному листі від 1 грудня 1872 р. В. Науменко звертається до М. Максимовича з наступними словами: «Я дістав вже усі книги, вказані вами і тепер почну працювати разом для двох цілей: буду готуватися до екзамену і разом постараюсь написати дисертацію» [11, арк. 1].

Активність Володимира Науменка у навчанні, самостійність наукових досліджень, спілкування з М. Максимовичем, лекції та виступи прогресивних викладачів, творчість М. Костомарова сприяли тому, що з університету В. Науменко вийшов уже з цілком визначеними схильностями, серед яких чільне місце займали любов до українського народу, його історії та культури. Ці національні риси поєднувалися із загальнолюдськими: високою моральністю, гуманністю, відповідальністю за вчинки.

Спрямованість особистості В. Науменка на визнання людини найвищою цінністю яскраво простежується у його педагогічній діяльності, яка характеризується пошуком шляхів відходу від авторитаризму, створенням умов для максимальної самореалізації особистості учнів, розширення їхнього кругозору. Працюючи у Київській 2-ій гімназії (1873-1903 рр.), В. Науменко за сумісництвом викладав у Київській міністерській гімназії (1873-1894 рр.), Колегії Павла Галагана (1880-1882 рр.), Київській Фундуклеївській жіночій гімназії (з 1889 р.), Київському Володимирському кадетському корпусі (з 1893 р.). Паралельно виконував і громадські доручення: секретар педагогічної ради Київської 2-ої гімназії (1873-1889 рр.); класний наставник (з 1880 р.), бібліотекар фундаментальної і учнівської бібліотек Київської 2-ої гімназії (1874-1878 рр.).

Гуманістичний потенціал педагогічної діяльності Володимира Павловича яскраво виявився під час роботи у «Приватній чоловічій гімназії В. Науменка» в Києві (1905-1913 рр.).

Свою педагогічну діяльність В. Науменко поєднував з активною редакторською та видавничою. Він був співробітником таких періодичних видань, як «Киевская старина» (1888-1906), «Киевское слово» (1894), «Киевские отклики» (1903-1907), «Свобода и право» (1905-1906), «Україна».

В. Науменко велику долю свого таланту присвятив науковим дослідженням: збирав, аналізував і всіляко популяризував матеріали культурного минулого України. Предметом наукових пошуків для

В. Науменка були спадщина видатних діячів української культури, пам'ятки мистецтва, історичні події і явища у культурному житті України. Науково-дослідна діяльність В.П. Науменка була спрямована на розшук і збереження давніх рукописів, стародруків, письмових свідчень своїх сучасників, які дослідник розглядав як національні цінності.

В. Науменко зберіг для нащадків величезний архів Михайла Максимовича. Творчий доробок цього діяча В. Науменко популяризував на сторінках періодичних видань. До свого наставника В. Науменко ставився з глибокою повагою. Уже в зрілому віці, працюючи редактором «Киевской старины», В. Науменко присвятив М. Максимовичу низку статей, в яких подавав відомості з життя та діяльності Михайла Олександровича. Матеріали статей мали цінність і з огляду на те, що стосувались питань суспільного життя Малоросії, піднімалися проблеми національно-просвітницького руху, питання рідної мови. У 1896 році друкується стаття «Заметки для будущего биографа М.А. Максимовича» у 10 і 11 номерах журналу «Киевская старина» [3; 4], де В. Науменко висловлює «...бажання бачити написаною протягом найближчих років якомога більшу кількість фактів, які стосуються характеристики особистості і діяльності М. Максимовича, біографія якого у найближчому майбутньому повинна бути складена» [3, 15]. Тут же В. Науменко розміщує деякі довідки з життя М. Максимовича та матеріали його спадщини. Зокрема, лист М. Максимовича до І. Снегірьова та вірші М. Максимовича на смерть Т. Шевченка. За матеріалами чорнових листів М. Максимовича В. Науменко у статті «Скорбная страничка из жизни М.А. Максимовича» розкриває читачам ту сумну сторінку з життя цього вченого, «...котра спочатку, у випадку сильного ревматизму, відокремлює його від блискуче зайнятого положення на університетській кафедрі, а потім поступово занурює в інтереси життєвого побуту...» [5, 273]. Постать М. Максимовича, як видатного українського діяча, В.П. Науменко розкриває аналізуючи його епістолярну спадщину [2; 7; 8; 9; 10; 11]. Дослідник зазначав, що матеріали листування М. Максимовича і Г. Лебединцева «...представляють великий інтерес не лише як матеріал для біографії і характеристики обох видатних працівників на нашій рідній ниві, – як пише в 1904 році В. Науменко у статті «Переписка М.А. Максимовича с Г.Г. Лебединцевым (1864-1873)», – але і як матеріал, що торкається дуже часто наукових і суспільних питань, які стосуються життя нашої батьківщини». Співробітництво Максимовича і Лебединцева В. Науменко пояснює тим, що останні 9 років свого життя, починаючи з 1864 року, М. Максимович був співробітником «Киевских Епархиальных ведомостей», редактором яких був Г. Лебединцев. Як пише В. Науменко, «...це співробітництво М. Максимовича, звичайно, зблизило його з редактором, тим більше, що обидва вони у своїх наукових роботах торкалися однорідних питань – історії Києва зокрема й України загалом» [7, 378].

У період гетьманату, зважаючи на компетентність та досвід В. Науменка як освітянина, його було запрошено до Ради Міністра народної освіти і мистецтва та доручено очолити комісію з організації шкільного

управління. Згодом В. Науменко став Міністром освіти в уряді П. Скоропадського. Перебування на посаді міністра гетьманського уряду було коротким, але дуже плідним. Під час роботи на цій посаді, з 15 листопада до 14 грудня 1918 р., Володимир Павлович взяв активну участь у заснуванні Української Академії наук. Разом з гетьманом П. Скоропадським В. Науменко підписував накази про затвердження В. Вернадського президентом УАН (30 листопада 1918 р.), А. Кримського – незмінним секретарем, М. Туган-Барановського, М. Кашенка, Д. Багалія – головами відділів.

У 1919 р. В. Науменка було зараховано науковим співробітником першого, історико-філологічного, відділу УАН. Однак, більшовицька влада не вибачила вченому участі в українських визвольних змаганнях. Чекісти працювали дуже оперативно: у ніч з 7 на 8 липня – обшук і арешт, зранку – допит, удень – постанова про розстріл, увечері – виконання вироку. Потім настали роки забуття: на ім'я В. Науменка та його спадщину було накладено жорстоке табу... 13 грудня 1991 року Володимира Павловича Науменка було реабілітовано на підставі ст. 1 Закону Української РСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні від 17 квітня 1991 р.».

Проведене дослідження не висвітлює усіх сторін проблеми. Перспективними є дослідження внеску вченого у розвиток архівної та бібліотечної справ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнатюк В. Польський літератор М.А. Грабовський і П.О. Куліш // Записки історико-філологічного Відділу УАН, 1929. – № 21-22. – С. 210.
2. Науменко В. Письма М.А. Максимовича к С.П. Шевыреву // Киевская старина. – 1896. – Т. 54. – № 9. – Отд. 1. – С. 275-294.
3. Науменко В. Заметки для будущего биографа М.А. Максимовича // Киевская старина. – 1896. – Т. 55. – № 10. – Отд. 2. – С. 15-17.
4. Науменко В. Заметки для будущего биографа М.А. Максимовича // Киевская старина. – 1896. – Т. 55. – № 11 – Отд. 2. – С. 48-50.
5. Науменко В. Скорбная страничка из жизни М.А.Максимовича: (По его черновым письмам к разным лицам) // Киевская старина. – 1898. – Т. 63. – № 11. – Отд. 1. – С. 273-307.
6. Науменко В. Неизданные малорусские стихотворения М.А. Максимовича // Киевская старина. – 1898. – Т. 63. – № 11. – Отд. 2. – С. 33-44.
7. Науменко В. Переписка М.А. Максимовича с П.Г. Лебединцевим (1864-1873) // Киевская старина. – 1904. – Т. 86. – № 9. – Отд. 1. – С. 378-413;
8. Науменко В. Переписка М.А. Максимовича с П.Г. Лебединцевим (1864-1873) // Киевская старина. – 1904. – Т. 87. – № 10. – Отд. 1. – С. 125-147;
9. Науменко В. Переписка М.А. Максимовича с П.Г. Лебединцевим (1864-1873) // Киевская старина. – 1904. – Т. 86. – № 11 – Отд. 1. – С. 260-295;
10. Науменко В. Переписка М.А. Максимовича с П.Г. Лебединцевим (1864-1873) // Киевская старина. – 1904. – Т. 86. – № 12 – Отд. 1. – С. 454-505;

11. Науменко В.П. Лист до М.О. Максимовича. – Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі ІР НБУВ) – Ф. III. – № 5242. – 2 арк.
12. Науменко В.П. Лист до М.О. Максимовича. – ІР НБУВ. – Ф. III. – № 5936. – 2 арк.
13. Науменко В.П. Лист до М.О. Максимовича. – ІР НБУВ. – Ф. III., № 5941. – 2 арк.
14. Побірченко Н. Творчість і трагедія Володимира Науменка // Шлях освіти. – 2003. – № 3. – С. 41–46.